

ANTRANİK DZARUGYAN
(1913, Gürün/Sivas - 1989, Paris)

Antranik Dzarugyan

SEVAN DEĞİRMENCİYAN

Diaspora Ermeni Edebiyatı, 1922'den sonra İstanbul'dan Paris'e göç etmek zorunda kalan çoğu yirmili yaşlarındaki gençlerin üretimiyle Fransa'da gelişip şekillenirken, 1915'te Anadolu'dan Suriye çöllerine sürülenler ve onların çocukları da 1930'lardan itibaren edebi faaliyetlerini arttırmaya başlamıştı. Antranik Dzarugyan, hem yazarlığı hem de yaşamöyküsüyle bu kuşağın en önemli temsilcilerinden biridir.

Antranik Dzarugyan 1913'te Sivas'a bağlı Gürün'de doğdu. Doğduğu yerle ilgili hiçbir anıya sahip olmasa da, 1893'de darağacında ölen Hınçak Partili "Çello" Toros Dzarugyan'ın (Gürün, 1870 - Ankara, 1893) kardeşinin torunu olduğunu biliyordu. Dzarugyan ailesi, 1915'te tehcir haberini aldığı anda varını yoğunu kümeslerine gömüp Suriye çöllerine doğru yola düştü. Ailenin hemen hemen tüm fertleri öldürüldü, sadece annesi Yeranuhi ve Antranik hayatta kaldılar.

Dzarugyan sonraki yıllarda, dünyaya gözlerini 1917'de, yani dört yaşındayken, kendisi gibi birçok Gürünlünün de sığındığı Hama'da açtığını yazacaktır. Suriye'nin değirmenleriyle ünlü bu şehirde, diğer Gürünlü kadın ve çocuklarla beraber derme çatma bir evde kalıyorlardı.

Göçmen kadınlar gündüzleri şehirdeki varlıklı Arapların evlerine gündelikçi olarak giderken, Antranik'e bakma görevini, kendisinden beş yaş büyük Sarkis Abdalyan üstleniyordu. Abdalyan, ileride, Vahe Vahyan adıyla, Diaspora edebiyatının ünlü şairlerinden biri olacaktı (Gürün, 1908 - Beyrut, 1988).

1918'de Hama'dan ayrılıp Halep'e geçtiler. Annesi, birçok Ermeni muhacire ev sahipliği yapan terk edilmiş bir Osmanlı kışlasına yerleşti. Çalışmak zorunda olduğundan, beş yaşındaki Antranik'i yetimhaneye teslim etti. Birkaç yıl süren ve *Çocukluğu Olmayan Adamlar*'da ayrıntılı bir şekilde anlattığı yetimhane yaşamından sonra, annesiyle birlikte, Halep'te Gürünlülerin toplandığı, çok zorlu şartların hüküm sürdüğü bir kampa yerleşti. Annesi, Halep'in merkez semtlerinden Bab-el Faraç'daki Hotel Marsilya'nın sahibi, Sivas Aşodi köylü (şimdiki adı Günpınar) Mihran Mamprielyan'ın yanında çamaşırcı olarak çalışmaktaydı. Mamprielyan bir süre sonra otelinin çatı katında bir odayı ana oğulun kalması için tahsis etti. Dzarugyanlar 10 yıl boyunca burada yaşayacak, Antranik, Mihran Efendi'nin babacan şefkatine mazhar olacaktı. Dzarugyan, sonraları, *Yerazayin Halebi* (Hayallerdeki Halep) kitabında, yaşamının bu dönemine dair hatıralarını da kaleme alacaktır.

1920'li yıllarda Halep'in hatırı sayılır eğitim kurumlarından Haygazyan Okulu'na yazılır. Edebiyata olan ilgisi burada, henüz ikinci sınıf öğrencisi iken ortaya çıkar. Beşinci sınıfa geldiğinde akranları tarafından "Sınıfın şairi" olarak anılmaktadır. Bu tutkusu öğretmenleri tarafından da fark edilir ve 1930'da, Beyrut'ta yeni açılmış olan Ermeni Koleji'ne gönderilir. Orada, yazar Levon Şant ve edebiyat eleştirmeni Nigol Ağbalyan'ın Beyrut Ermeni

Koleji'nde yarattıkları ortam, öğrencilerin ruh dünyasını şekillendirmekte ve onları geleceğe hazırlamaktadır.

1930'lu yıllar Dzarugyan'ın edebi yaşamının önemli dönüm noktalarına sahne oldu. Kolej'deki eğitim hayatı, gazetecilik alanında attığı adımlar ve yazıp yayımladığı üç kitap bu yıllara denk geldi. İlk kitabı olan *Yeğrapakhd kertoğner* (Trajik Bahtlı Şairler), V. Khajak mahlası ile 1933'te Beyrut'da yayımlandı. Edebi bir deneme olan bu eser, genç yaşta hayata veda etmiş dört şairin (Bedros Turyan, Misak Medzarents, Madteos Zarifyan, Vahan Deryan) yaşamöykülerini ve eserlerini irdeliyordu. Aynı dönemde, Beyrut'ta yayımlanan *Aztak* (Etken) gazetesinde makaleler, çeviriler ve V. Derunyan mahlası ile şiirler yayımlamaya başladı. 1935'te yine V. Khajak mahlasıyla ikinci kitabı *Mokhraman* (Kül Tablası) basıldı. Kitap, Dzarugyan'ın kolejdeki öğretmenlerine karşı yazdığı bir yergiydi. Büyük tartışmalar yarattı, hatta toplatıldı. Bu on yılın son eseri, 1939'da Halep'te yayımlanan ve o güne dek basında yer alan şiirlerini bir araya getiren *Arakasdner* (Yelkenliler) oldu.

Dzarugyan'ın 24 Haziran 1934'te *Aztak* gazetesindeki masasında intihar girişiminde bulunduğundan da burada kısaca söz etmek gerekir. Nedeni tam olarak bilinmese de, intiharın arka planında, yazar Siran Seza'ya duyduğu karşılıksız aşkın ve Beyrut'taki kolejde yaşadığı bazı olayların olduğu söylenir. Bu intihar denemesinin bir sonucu olarak sol ayağı hasar görür ve geri kalan hayatı boyunca topallar.

Dzarugyan, II. Dünya Savaşı'nın en hararetli günlerinde sadece öğretmen maaşına güvenerek tek başına bir edebiyat dergisi yayımlamaya başladı. Böylece, 1983'e dek kırk yılı aşkın bir süre boyunca Diaspora Ermeni edebiyatının ve toplumsal yaşamının en önemli dergilerinden

biri olacak *Nayiri* dergisinin ilk nüshası 1941'in son günlerinde Halep'te yayımlandı. Daha sonra aylık, sonra yine haftalık periyotlarla yayımlanacak olan dergi, 1949'da Beyrut'a taşındı ve sonrasında hep orada basıldı.

Antranik Dzarugyan, Ermeni toplumunun geniş kesimleri tarafından tanınmasını 1945 yılında yayımladığı "Tuğtar Yerevan" (Yerevan'a Mektup) şiirine borçludur. Kitap halinde yayımlanan bu şiir, Sovyet Ermenistanlı şair Kevork Apov'un 1918-1920 yıllarında Ermenistan Cumhuriyeti hükümetlerini kuran Ermeni Devrimci Federasyonu'nu (Taşnaksutyun) hedef alan ve parti üyelerine hakaret eden "Menk çenk moratsel" (Unutmadık) şiirine cevap niteliği taşıyordu. *Tuğtar Yerevan* övgüyle karşılandı, hatta Batı Ermeni edebiyatının büyük ismi Hagop Oşagan 1946'da Halep'te yayımladığı *Vgayutyun mı* (Bir Tanıklık) kitabında Dzarugyan'ı Diaspora edebiyatının ilk yetenekli ve gerçek şairi ilan etti. Şiir büyük popülerlik kazandı, okullarda öğrencilere ezberletildi, dünya üzerinde Ermeni topluluklarının yoğun olarak yaşadıkları şehirlerdeki yayınevleri kitabı yayımlamak için birbirleriyle adeta yarışa girdi.

Dzarugyan 1951'de Halep'ten Beyrut'a geçti. 1950'lerde, üyesi olduğu Ermeni Devrimci Federasyonu'ndan ayrıldı ve sonrasında siyasi olarak bağımsız bir tutum izledi. Soğuk Savaş yıllarının yerel bir tezahürü olarak Ermeni siyasi partileri arasında zaman zaman kan dökmeye kadar varan siyasi çekişmelerin yaşandığı bir ortamda Dzarugyan ve dergisi *Nayiri*, farklı bir duruş sergilemeye, barışçıl bir kültür oluşmasına katkı sağlamaya çalıştı. Dzarugyan bu sayede Diaspora çevrelerince aranan ve takdir edilen bir sima haline geldi. Siyasi çizgisi dışında, dili kullanmadaki ustalığı da okurları cezbeden bir özellikti. Anlatılması

en güç olayları dahi sade bir üslupla aktarmadaki yeteneği sayesinde Diaspora’da en çok okunan, yazıları en çok beklenen yazarlardan biri halini aldı.

Dzarugyan, 1955’te *Mangutyun çunetsoğ martig* (Çocukluğu Olmayan Adamlar) eserini yayımladı. Eser, onun kuşağından birçok Ermeni’nin yaşadığı yetimliğin ve yetimhane hayatının edebi bir anlatısıydı. Tıpkı *Tuğt ar Yerevan* gibi *Çocukluğu Olmayan Adamlar* da edebiyat çevreleri ve halk tarafından çok sevildi. Kısa bir sürede Diaspora’da, hatta Sovyet Ermenistanı’nda en popüler kitaplardan biri haline geldi. Rusçaya, Fransızcaya, İngilizceye ve Arapçaya çevrildi.

1958’de Başpatrik I. Vazken’in kişisel davetiyle Sovyet Ermenistanı’na yaptığı ziyaret Dzarugyan’ın hayatının dönüm noktalarından biri oldu. Ermeni Devrimci Federasyonu’ndan ayrılmış da olsa, onun profilinde bir yazarın Sovyet Ermenistanı’na davet edilmesi, Sovyet rejimindeki değişime işaret etmesi açısından manidardı. Döndükten sonra, 1960’da, Sovyet Ermenistanı izlenimlerini aktardığı *Hin yerazner, nor campaner* (Eski Hayaller, Yeni Yollar) kitabını yayımladı.

1975’te başlayan Lübnan İç Savaşı, Dzarugyan’ın yaşantısını ve çalışmalarını olumsuz etkiledi. Savaş koşullarındaki başkent Beyrut’ta sayısız güçlüğü rağmen yayını süren *Nayiri*, Mart 1983’te kapandı. Dzarugyan, Beyrut’u terk etmek zorunda kaldı ve Fransa’ya yerleşti. Paris’te yayımlanan *Haraç* (İleri) gazetesine ve Diaspora’daki çeşitli Ermeni süreli yayınlara yazılarıyla katkıda bulundu. 20 Mayıs 1989’da hayatını kaybetti ve Paris’te toprağa verildi.

Kitapları

- Yeğeraḫakhd kertoğner* (Trajik Bahıtlı Şairler), Beyrut, 1933.
Mokhramanı (Kül Tablası), Beyrut, 1935.
Arakasḁner (Yelkenliler), Halep, 1939.
Tuğt ar Yerevan (Yerevan'a Mektup), Halep, 1945.
Mangutyun çınetsoğ martig (Çocukluğu Olmayan Adamlar),
Beyrut, 1955.
Hin yeraźner, nor camḫaner (Eski Hayaller, Yeni Yollar), Beyrut, 1960.
Yeraźayin Halebı (Hayallerdeki Halep), Beyrut, 1980. (Bu kitap
Araş'ın yayın programındadır.)
Verçin anmeği (Son Masum), Beyrut, 1980.
Nor Hayasdan, nor hayer (Yeni Ermenistan, Yeni Ermeniler),
Beyrut, 1983.
Serı yeğerni meç (Feleket Günlerinde Aşık), Beyrut, 1987.
Medzerı yev... Myusnerı (Büyükler ve... Diğerleri), Beyrut,
1992.
Yeraźayin Halebı II. şark (Hayallerdeki Halep, II. Seri), Halep,
1996.
Amerigyan goğmın aşkharhi (Dünya'nın Amerika Tarafı), ABD,
1999.
Argaydzoğ hayer Yevrobayı luyserun meç (Avrupa Işıklarında
Parıldayan Ermeniler), Halep, 1999.

**Çocukluğu
Olmayan Adamlar**

1915 sonrasında Halep'te Ermeni yetimler

Verilseydi eğer...

– Ölüm döşeğinde, sana bu dünyada bir gün daha bahşedeceği söylenseydi, geçirdiğin ömrün hangi gününü yeniden yaşamak isterdin ey bilge dostum? Dönüşsüz geçip giden günler içinden hangi güzel günün zamanın derinliklerinden çıkıp geri gelmesini isterdin? İlk aşkının ilk ürpertisini mi, yoksa kudretinin mağrur alnının etrafında defne halesine dönüştüğü, zaferinin taçlandığı o günü mü? Günbatımının gelip çattığı, ufkuna kara gölgelerin düştüğü şu anda, mutlu günlerden yana bereketli ömrünün hangi gününün geri gelmesini isterdin, ey mutlu adam...

– Ömrümün tek bir gününü tekrar yaşama şansı verilseydi eğer, ah bir verilseydi, ne hülyalı gözleri olan o latif varlığı tekrar bulmak isterdim, ne zaferin sarhoşluğunu, ne o büyük esin anını, ne keyifli ve mutlu gecelerimi, ne gerdek gecemi, ne de ilk evladımın ilk çığığını... Eğer ölüm karşısında yaşanacak bir gün daha verilseydi bana, ah bir verilseydi, isterdim ki, çocukluğumun bir günü gelsin geri...

Benden önce bu soruyu soran, bu cevabı veren olmuş mudur? Bilmiyorum. Ama ben, yeryüzündeki insanların dörtte üçünün çocukluğunu aradığımı, geri kalanlarınsa hâlâ çocukluğunu hayal ettiğini biliyorum. Biliyorum, tüm yürekler çocukluğa takılıp kalır ve tüm gözler zaman içinde yitip giden o çocuğun ardından gizli yaşlarla dolup şefkatle bakar.

Ancak şunu da biliyorum, dünyanın dört bir yanında unutulmuş bir kalabalık, benim gibi mahzun on binlerce

çocuk var. Onlar dünyanın en talihsiz insanları ve öyle de kalacaklar, çünkü onların çocukluğu olmadı. Ve biliyorum, bizim çocukluğumuz, adı konamayan bir şeydi; sefalet ve çileden ibaret cehennemî bir karışımdı, anısı bile yıllar sonra kalplerimizi taşlaştırıp ruhlarımızı kasıp kavuran.

Çocukluğumuz olmadı, çünkü Ermeni'ydik ve yetimdik. Soğğun ve yağmurun ortasında, kaldırımların üzerindeki yarı çıplak ve yalınayak, sersefil varlığını çocukluk muydu? Mahrumiyet, açlık, gözyaşı, yabancıların umursamazlığı, bizden olanların acımasızlığı mıydı çocukluk?

Annen ile ağabeyin gözlerinin önünde, “Büyük ağacın altından akan suyun yanında” boğazlandığı için her gece korkunç çığlıklarla “Geldiler, geldiler!” diye haykırarak tüm yetimhaneyi ayağa kaldırırdın hey gidi minik Bedros. O manzara kâbuslarla dolu uykuna eşlik ederdi her gece – “Geldiler, geldiler!” Bu muydu çocukluk?

Hırsızlığın tüm yollarını, o zor dilencilik zanaatının bütün inceliklerini daha altı yaşında bilen ey Yumuşak Artin; fırınların önünde, her daim kara bir sisle kaplı gözlerin, sıcak ekmeklerin kokusu karşısında açlıkla açılıp kapanan burun deliklerin, kupkuru boğazındaki acı tükürük. Bu muydu çocukluk?

Dükkânın önündeki açık çuvaldan bir avuç hurma alıp kaçtın ama daha tekini bile mideye indirmeden dükkân sahibi yetişti, tartının demir koluyla vurduğu üç darbenin ikincisi bacağına parçaladı. Topal kalmadın ama hurma da yiyemedin. Sırtlayıp götürdük seni ve gün ışıyana dek “Anne! Anne!” diye inledin. Çocukluk muydu yaşadığın Kıvırcık Sisag?

Bindik, binlerceydik, bir bina, binalar, bütün bir mahalle... Ve mahallemiz şehrin kanayan yarasıydı.

Hayatımız altüst olmuştu, kaderimiz altüst olmuştu, günlerin anlamları ve isimleri altüst olmuştu. Hıristiyan çocuklardık ama pazar gününü değil cumartesiye beklerdik. Pazar diğer günlerden farklı değildi; o gün ne ekmek bir parmak daha kalın ne de güneş biraz daha sıcak olurdu. Fakat cumartesi Yahudilerin Şabat'ıydı ve bizler, yüzlerce Yahudi mahallesinin dar sokaklarına doluşur, yağmurun altında saatlerce yalınayak, tir tir titreyerek beklerdik. İnatla, korkusuzca ve yüzünüzce beklerdik. İğneli beşikler, mayasız hamurları için kurban ettikleri Hıristiyan çocukların kanları, Yahudilere mal edilmiş hiçbir işkence efsanesi bize mani olmazdı. Kapalı kapıların önünde bekler ve kandili yakalım veya mangalın küllerini karıştıralım diye çağırılalım da, karşılığında bir parça ekmek, bir avuç kuru üzüm ya da kabak çekirdeği versinler diye dua ederdik.

Çocukluğumuzda hayat böyleydi ve o hayat bizimdi.

Bir şalgam için tek gözünü kaybettiğin ve üç ay koltuk değneğiyle yürüdüğün çocukluğunu geri istiyor musun Sümlüklü Apraham? Gözüne isabet eden taştan kaçamazdın belki, ama bahçe duvarından atlayışın tam bir beceriksizlik örneği idi ve bedelinin bu denli ağır olması normaldi. Bizim nasıl kaçtığımızı görmedin mi? Duvara tırmandık ve diğer tarafa atlamak için boylu boyunca aşağı sarkıp mesafeyi azalttık. Sense duvarın üstüne çıkıp, sanki aşağıda su varmış gibi hop diye atlayıverdin. Kırılan dizinin sorumlusu sensin, ama gözüne yazık oldu. Bahçıvan o kadar da kötü biri değildi, fakat taşı fırlatmıştı bir kere, işi iştenden geçmişti. Sonra sana camdan bir göz verdiler ve tam iki hafta boyunca hastanenin nimetlerinden yararlandın. Ama o günlerin geri gelmesini ister misin?

Sadece yetim değildik. Yüzümüzde yetimlere has mah-

zun ve kavruk ifadeden eser yoktu. İyiliğin ve şefkatin yokluğunu hissetmiyorduk. Ortak bir çehreydi bizimki, kaba, haşin ve kötü. İnsanlardan nefret ediyorduk, birbirimizden nefret ediyorduk. Silahlarımız yalan, ikiyüzlülük ve sahtekârlıktı. Doğal yaşamız zayıfı dövmek, güçlüden dayak yemekti. Avuç içi kadar bir ekmek parçası için dövüşebilir, ısırabilir, kan dökebilirdik. Sevgi içi boş bir kelime, arkadaşlık ise yabancıysa olduğumuz bir duyguydu. Bizim arkadaşımız da, dostumuz da, sevgimiz de ekmektir.

Yastığımın altındaki ekmeği çalan kimdi Sinsi Toros? Geldin, benden fazla üzıldün, Yenovk'tan şüphelendiğini söyledin ve gidip beraber Yenovk'u dövelim dedin. Gittik, dövdük. Ama otuz yıl sonra bile, içimden bir ses, dayağı Yenovk yemiş olsa da ekmeği senin çaldığını söylüyor. O vicdansız davranışınla nasıl bir kötülük ettiğini hiç düşündün mü kalpsiz Toros? Bunca yıl sonra, bütün günü aç geçirmemin hesabını sormuyorum senden. Yüreğimi sızlatsa bile, Yenovk'un yüzünü haksız yere tırmalamış olmamın hesabını da... Nihayetinde, çalınan ekmeğim için her şeyi yapmaya hakkım olduğunu savunabilir, olup biteni bir çeşit adalet arayışına benzetebilirim. Ama o günden sonra yüreğimde fena bir düşünce filizlendi, gitgide büyüyüp serpilerek bunaltıcı bir huy halini aldı. Çalabilecek bir Yenovk ya da bir Toros olduktan sonra, bir şey saklamanın anlamı olmadığını senden öğrendim. Paranın, malın mülkün değerini hiç bilmedim ve yarımını hiç düşünmemeyi alışkanlık edindim. Param olduğunda ya hemen harcadım ya da bir arkadaşımın kitabını bastım; buna karşılık, kendi kitabımı basacağım zaman kâğıt gerektiğinde başkalarından borç aldığım zamanlar oldu. İşte, yastığımın altından ekmeğimi çalarak bana ettiğin kötülük, hırsız Toros...

Neredesin, nerede kaldın? Yenovk'un hesabını gördükten sonra, oturduğumuz hasırın üstünde ben aç ve üzgün, sense coşkulu ve konuşkan, karşımda göz alıcı resmini çizdiğin büyük hayalini gerçekleştirebildin mi? Büyüyüp para kazanmak, para kazanıp ekmek almak. Evde her zaman koca bir tekne dolusu beyaz ekmek bulundurmak. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha ekmek yemek ve Yenovk'a –“Hırsız köpek!”– şu kadarcık dahi vermek. Yenovk'tan esirgediğin pay, işaret ve başparmağının tırnaklarının birleştiği nokta kadardı. Acaba sen hayattan ne pay alabildin... Neredesin Toros? Yenovk ve diğerleri neredeler? Yaşıyorlar mı, yoksa öldüler mi? Ekmekleri ak mı, kara mı? Tok mu yatıyorlar acaba, aç mı?

Milano'daki Duomo Meydanı'nda Levon diye birine rastladım. Tuvalet merdivenlerinin altında ayakkabı boyuyordu; beni tanıyıp seslendi. Ben yüzünü anımsayamadım ama anlattıklarından bizlerden biri olduğu belliydi. Günde on saat ayakkabı boyuyor, kazancının yarısını kiraya veriyordu. Yine de, şimdi bulunduğu yeri –tuvalet merdivenlerinin dibi– yetimhanedeki bedava ekmeğe değişmeyeceğini söyledi üstüne basa basa.

Ona altı çift ayakkabı boyama parası verdim ve yemek yemek için başka bir semte gittim. Deliğinden bir anlığına çıkar da beni Duomo'da şık bir restoranda görür diye korktum.

Paris'te bir başkasına rastladım. Birbirimizi hemen tanıdık. Bizim koğuştta, son sıranın en başında yatan Hagop'tu. Zengindi, çocukları ve güzel bir Fransız karısı vardı. Ermeniceyi kötü, Fransızca'yı ondan da kötü konuşuyordu. Sayısız “*Mon vieux!*”^{*} ile bezeli cümlelerinin ana

* Fr. Halk dilinde, “Ahbap!”, “Birader!” “Moruk!”

teması, savaş yeniden patladığında –“Bak *mon vieux*, savaş mutlaka patlayacak ve gör bak, neler olacak! Yarım kilo kahveyi on bin franka sattığımı bilirim!”– ve bombalar yağmaya başladığında, “Umarım en büyüğü bizim yetimhaneye düşer!” di...

Onlar her yerde, çocukluğu olmayan arkadaşlarım. Aralarında çok zenginleri var, sefilleri, sanatkârları, başarıları, hayatı ıskalayanları var. Onlar için artık hayatın bir sırrı yok, günlerin sürprizi yok, mutluluğun albenisi yok. Çünkü onların çocukluğu yok.

Çünkü soğuk bir cehennem dibinde masumiyetleri erkenden kurban edildi, duygularının gürül gürül kaynağı uzak bir günde kurudu. Gidiyorlar, geliyorlar, yaşıyorlar ama kırılmış, hasarlı bir şey var içlerinde, karanlık alınlarında kızgın bir demirin görünmeyen damgası.

Onlar yetim. Ermeni yetimleri. Yeryüzünde yaşayan insanlar arasında, çocukluklarından nefret edenler onlar...

Bu kitap, ezilmiş, un ufak edilmiş bir çocukluğun hikâyesidir.

Hayrig* - Mayrigler

Tek *Hayrig* vardı, *mayrigler* ise çoktu. Her binada birkaç *mayrig* olurdu. Çamaşırcı *mayrig*, aşçı *mayrig*, yataklarımız ve çamaşırlarımızdan sorumlu *mayrig* vardı. Ve hepsinin üstünde, genel sorumlu unvanıyla sözünü diğerlerine dinleten Anaokulu'nun *Mayrig*'i vardı. Diğer *mayrigler*den yaşça küçük olsa da, otorite bakımından ağır basan baş *Mayrig* oydu.

Mayrigler adlarıyla çağrılırdı. Yüğaper *Mayrig*, Santuğt *Mayrig*, Ağavni *Mayrig*. Baş *Mayrig*'in adını vermezdik. *Mayrig* denince o olduğu anlaşılırdı, tereddüt olmazdı.

Mayrigler iyi kalpliydi, *Mayrig* ise kötü kalpli ve surat-sız. Ufacık, silik, minyon bir kadındı. *Hışgiçler* ve *mayrigler* ona *Digin*** Yeğisapet diye hitap ederlerdi. Adını kulağımızla duyar ama ağızımızla anmaya cüret edemezdik. Onun adı bizim için ya korku ve dayak tehdidi ya da son savunma kalkantıydı.

“*Mayrig*'e söylerim ha!...”

Hışgiçler ve *mayriglerin* oluşturduğu aşılması zor koruyucu hattın ötesine geçip “*Mayrig*'e gitme” düşüncesi ciddi bir cesaret göstergesiydi; bu sayede, rahatsız edilen, kendisini rahatsız edenden bir an için yakasını kurtarabiliyordu.

---

* Erm. Baba. Okullarda günlük işleri yapan erkek görevliler de bu şekilde anılır.

** Erm. Hanım, hanımefendi. Burada, “Yeğisapet Hanım”.

“*Mayrig* geliyor!”

Tehlike çanıydı. Bütün kavga gürültü kesiliverirdi.

Belki özünde kötü bir kadın değildi *Mayrig*, ama bizim için vicdansızlığın beden bulmuş haliydi. İndirdiği darbe-ler keskin ve acımasızdı. Dayak aleti olarak ya ağır bas-tonunu ya da takunyalarını kullanırdı. Dayağın olmazsa olmazı bedduaydı. Bazen öyle çığrından çıkardı ki tekme tokat girişirdi. Döven *Mayrig* olduğunda, dayağı yiyen vü-cudunda kimi yerlerin birkaç gün mor kalacağını bilirdi.

Mayrig iki kızıyla birlikte özel bir odada kalıyordu. Di-ğer *mayrig*ler topluca tek bir odada, *husgiç*ler de bir diğeri-nde kalırdı. *Husgiç*ler büyük ve iriyarı gençlerdi, bıyıkları ve pantolonları vardı. Görevleri daima yanımızda bulunmak, oynarken, yemek yerken, yatıp kalkarken bize göz kulak olmaktı. *Mayrig*lerle birlikte yerlerdi ve onlarla eşit haklara sahiplerdi. Fakat onlar da Yeğisapet *Mayrig*'den korkardı. *Mayrig* onları da azarlayabilir, hatta kovabilirdi. Sadece dövemezdi. Aksine, *husgiç*ler istedikleri takdirde onu dövebilirdi. İşte bizi en çok şaşırtan buydu. Onun aşağılık bedenini tek elle havaya kaldırabilecekleri halde karşısında süklüm püklüm durmalarının, ona karşı çıkmamalarının sebebini anlayamıyorduk.

Onca *husgiç* ve *mayrig*in varlığına, *Mayrig*'e ve onun uyandırdığı büyük dehşete rağmen Anaokulu'nda yine de kaba kuvvet hüküm sürüyordu. Güçlüye karşı koymanın fayda etmediğini, haksızlığa uğrayanın şikâyetinin nadiren bir sonuca vardığını tecrübe yoluyla öğrenmiştik. *Husgiç*-lerin hep geciken müdahalesi, döven ve dayak yiyen için taşıdığı anlam tartışılır, sıradan bir nasihatle son bulurdu çoğu zaman. Bu yüzden, döven hep kârlı çıkardı.

Hal böyle olunca, büyükler kas gücünü acımasızca kul-

lanıyordu. Zayıflar, kuvvetli olanın gücünü sadece kavga ve tartışma anlarında hissetmezdi, sürekli bir zorlama hali, değişmez bir hiyerarşik düzen vardı. Büyük çocuklardan oluşan bir çete örgütlü bir şekilde eziyet ederek herkesin gözünü korkutmuştu ve bizleri iligimize kadar sömürüyordu. Daimi efendimiz olan o çete ekmeğimize pay alıyor, yastığın yumuşağını, yorganın kalınını ele geçiriyor ve varımızı yoğumuzu gasp ediyordu.

Tüm karşı koyma çabaları boşunaydı. Sabah isyan bayrağını çeken, daha öğle olmadan yapılacak en iyi şeyin boyun eğmek olduğuna ikna olurdu. Büyüklerden biri durduk yere sertçe ayağına mı bastı, meçhul bir el ense-ne çimdik mi attı, büyüklerden ikisi sözde birbiriyle dalaşırken birden senin üzerine düşüp yumruklaşmalarından sana da mı pay çıkardı, gene yastığın mı kayboldu, sabah iç çamaşırının üstüne bir kova pis su mu döküldü? Onların işiydi, görünür ve görünmez silahlarıyla amansız bir savaş stratejisi yürüten zorbaların. Söz konusu kişi aklını başına alana, boyun eğerek köle kervanına katılana kadar bu böyle devam ederdi.

Hısgıçlerin varlığı gerçek huzuru sağlamaktan çok zevahiri kurtarmak içindi. Anaokulu'nda günlük hayat bu karanlık sömürü düzeninin egemenliği altındaydı. Doğrudan, birebir yaşayıp hissettiğimiz için büyüklerin gündelik eziyeti, yetimhanedeki genel yoksunluk halinden daha üzücü ve can sıkıcıydı.

Hükmedilenler ise kendilerinden daha küçükleri bulup, büyüklerden çektikleri eziyetin yaralarını sarmaya ve bilhassa, örselenen gururlarını başkasına karşı kazanılmış zaferle telafi etmeye çalışırlardı.

“Git bana su getir!”

“Çabuk! Buraya gel, git şu yatağı düzelt!”

“Gel... git... otur... kalk!”

Bu tür emirler yağdıran mutlaka boyu beş karış bir çocuk olurdu, kendinden yarım karış kısa başka bir çocuğu kurban olarak belirler ve onun itaati sayesinde, daha büyük bir çocuğun az önce kendisine yaşattığı acıyı hafifletirdi.

Bir keresinde, büyüklerin eziyet ettiği bir çocuk için, biz kurbanlar bir araya gelerek doğrudan *Mayrig*'in odasına çıktık. Bu bizim ilk ve son şikâyetimiz oldu. Dövülen çocuk yanımızdaydı. Tam onun hakkını savunmaya koyulacağımız sırada, makinede dikiş dikmekte olan *Mayrig* elindekini bırakıp ayağa fırladı ve üstümüze atıldı.

“Siz bana hiç rahat vermeyecek misiniz itoğlu itler!”

Böcekler gibi kaçıştık. Dövülmüş olan çocuk oracıkta kaldı ve *Mayrig*'den feci bir dayak yedi.

***

Hayrig Anaokulu'na nadiren gelirdi ve arzı endam etmesi büyük olaydı. Kısa boylu, yuvarlak yüzlü, tıknaz bir adamdı. Tepesinde hiç saç yoktu. Ensesi ve şakaklarındaki üç beş beyaz tel, ayna gibi parlayan başını çevreliyordu. Çoğunlukla siyah giyerdi. Ama kıyafeti hangi renk olursa olsun paltosunun altındaki ceket hep beyazdı. Yanından ayırmadığı iki şey vardı: kırbacı ve bembeyaz eşeği.

Demirden parlak üzengileri ve gümüş beyazı yularıyla muhteşem bir eşekti onunki. *Hayrig* avludan içeri eşekle girmezdi. Daha Anaokulu'nun dar sokağına gelmeden eşekten inmiş olurdu. Hayvan dışarıda, kapının ardında kalırdı. *Hayrig*'i eşeğin üzerinde görebilmek için merakla gideceği anı gözlerdik. Ama kapı çoktan kapanmış olurdu.

Hayrig avluya girdiğinde bütün oyunlar dururdu. Doğrudan *Mayrig*'in odasına giderdi. *Mayrig*ler ve *hışgic*ler onu

saygıyla selamlardı. Korku salan *Mayrig* bile karşısında iki büklüm olur, minik bedeni daha da küçüldü sanki. Yüzünde bir tebessüm belirir, görülmemiş bir uysallık ince bir tül gibi tüm benliğini çevreledi. *Hayrig*'in Anaokulu'nda olduğu zamanlarda *Mayrig* pamuk şeker kadar tatlılaşırdı.

Hayrig'in mevkisi, değeri, önemi hakkında ancak *Mayrig*'in tavırlarında meydana gelen değişimden yola çıkarak fikir yürütebilirdik. Onun huzurunda *Mayrig* böylesine tatlı bir hal aldığına göre *Hayrig*'in erişilmez bir gücü, bizim akıl sır erdiremeyeceğimiz bir kudreti olmalıydı.

Hayrig bazen mutfağa girer, odalarda gezinir, etrafındaki *mayrig*lere komutlar verirdi. Söylediklerini duymazdık, ama hareketlerini uzaktan izler, *Mayrig*'in onun önünde yerlere kadar eğilmesinin keyfini çıkarırdık. Böyle zamanlarda *Mayrig* korktuğunu o kadar belli ederdi ki, çoğumuz, günlük duamızda, yüzünü asla görmediğimiz Göklerdeki Babamız'a değil, ona, yani *Hayrig*'e hitap ettiğimizi zannederdik. Hayaller âlemindeki aklımız, kırbacı ve eşeğiyle *Hayrig*'i bilirdi sadece. Dehşet saçan *Mayrig*'in, meleksi bir masumiyetle karşısında ezilip büzüldüğü *Hayrig*'i... O gidince *Mayrig*'in eski haline döneceğini, gözümüzde sarılmış otoritesini yeniden tesis etmek için sudan sebeplerle muhakkak birkaçımızı pataklayacağını bilirdik.

Ulvi gücüne rağmen *Hayrig* korkutmazdı. Kızdığını hiç görmemiştik. Kırbacının bile bizim için değil eşeği için olduğunu düşünürdük. *Hayrig*'in o kırbaçla diğer binalardaki büyük çocukları dövdüğünü duymuştuk ama Anaokulu sakinleri üzerinde kullanıldığı görülmemiştir.

Günün birinde, *Hayrig* yemek saatinde içeri girdi. Ayağa kalkmamıza mani oldu, yemeğe devam etmemizi söyledi. Masaların arasında dolanarak bizi izlemeye koyuldu.

Çocuklara bazı sorular sordu, koynundan çıkardığı deftere bir şeyler karaladı, ardından *Mayrig*'e kendisiyle birlikte odasına gelmesini emretti.

Odadan *Hayrig*'in bağıra çağıra konuşması, öfkeli sözleri ve azarlamaları işitiliyordu. Neden bahsettiğini anlamadığımız söylenemezdi, ancak *mayrig*lerin ve *husgiç*lerin sevincinden, memnun ifadelerinden, *Hayrig*'in *Mayrig*'i güzelce payladığı sonucuna vardık.

Bizden hiçbir şey kaçmazdı. *Hayrig* gittikten bir saat sonra, onun *Mayrig*'e kızdığını en küçüğümüz bile duymuştu; bunun sebebi yemeğin içinde et olmaması ve ekmeğin kesilip yarımşar halde dağıtılmasıydı. Anlatılanlarda muhtemelen doğruluk payı vardı. Zaten bir süredir ortalıkta *Mayrig*'in Anaokulu'nu gereksiz tasarruflara zorladığı ve bundan çıkar sağladığı yönünde söylentiler dolaşıyordu.

Fakat olay ağızdan ağza abartılarak aktarıldı, dallanıp budaklandı ve bir efsaneye dönüştü; zihnimizde illüzyonlarla dolu bir dünya yarattı ve hayal gücümüzü tetikledi. *Hayrig*'in dediklerini ve yaptıklarını kulağıyla duyup gözüyle görenler, olmayacak şeyler için yemin verenler türedi... “Ben biliyorum!” Herkesin ilgisini çeken bir şey olduğunda hemen bu sihirli cümle duyulurdu.

“Kulaklarımla duydum, *Hayrig* dedi ki...” diye müjdeliyordu iyimserlerden biri, “*Digin* Yeğisapet, çocuklarıma ekmeikleri bütün bütün vermezsen seni boğazlarım!”

“*Hayrig* dedi ki, ‘Neden bunlara et vermiyorsun da hepsini sen yiyorsun?’”

“Et demedi, tavuk dedi...”

“*Baklava* da dedi mi?” diye sordu dehşet içindeki civcivlerden biri, ağzının suyu akıyordu ve heyecandan nefes nefeseydi.

Ertesi günkü yemeğe kadar, “Hayrig dedi ki...” ve “Ben biliyorum!” diye başlayan cümleler duyuldu. Ktmserler şüphe içinde ve sessizlerdi. Duymadıklarını tekrarlayıp bilmedikleri şeyleri iddia edenlerse sonunda kendi laflarına kendileri inanır olmuşlardı ve akşamı bekliyorlardı.

Akşam sofrada yine aynı tatsız tuzsuz yemek vardı. Ekmekler yarımdu. Tek yenilik, yemek boyunca *Mayrig*’in odasından dışarı adım atmamasıydı.

“Ben bilirim!” diye lafa girenler, meçhul bir yerde bizim için koyunlar kesildiğini iddia edip duruyordu ısrarla.

* * *

Anaokulu’ndaki en çekici ve gerçekleştirilmesi en zor hayal tymektir. Kapıcı pr dikkat bekliyor olsa dahi bir şekilde sıvışmak mümkündü. G olanı dönmektir. Kamayı başaranların dönüşte kapıcıya yakalanmamakta aynı başarıyı gösterdiği pek görülmezdi. Kaçak doğrudan *Mayrig*’in odasına götürülür ve odadan dışarı çıktığında tekrar kaçma hevesini kaybetmiş halde olurdu.

Bir gün üç arkadaş kaçmayı becerdik. Çarşının içinde özgürce dolaşmak, bakınmak, öğrenmek, keyif yapmak... Belki, şans Garabed gibi bizim de yüzümüze gülerdi ve yolda gümüş bir mecdiye bulurduk, yahut iyi kalpli biri bize de bir kesekâğı içinde şeker verirdi.

Anaokulu dar ve çıkılmaz bir sokağın sonundaydı. Sokakta bizim binaya gelen büyük çocuklarla karşılaştık. Bizi azarladılar, kulaklarımızı çektiler ama geri gtrmediler. Yan sokaktan sıvışıp soluğu yiyecek pazarında aldık.

Tezgâhlara yan yana yığdıkları sebzeler pek ilgi çekici değildi. Bir kasap dükkânından kavurma kokusu yükseliyordu. Yanında tepeleme meyveler... Gelip geçenler, bağırırış ağırırış... Pazar yeri daracıkta, insanlar birbirine sürtüne

sürtüne yürüyordu. Bu şartlar altında, başka çocukların yaptığı gibi yakayı ele vermeden bir şey aşırarak mümkün değildi. Yerden de bir şey çıkmadı. Ne para ne meyve... Arkadaşım sadece bir elma çarpabilirdi; ufucuk, ham, yeşil bir elma. Dükkândan da değil, alışveriş yapmakta olan bir adamın sepetinden...

Arap dükkâncılar iyi kalpliydi. Mallarına şüphe uyanıracak kadar yaklaştığımız zaman bile bizi asla kovmadılar. Büyüklerin nasihatleri aklımızdaydı ama uygulaması imkânsız geliyordu. Oysa bu işi kolayca kotaracağımızı sanmış ve hayal dünyamızda kim bilir kaç defa o adımı başarıyla atmıştık. Davulun sesi uzaktan ne hoş geliyordu. “Adam öte tarafa bakarken sen kavunu aşırır ve yürürsün...” Oysa şimdi kavunların karşısındaydık ve her şey nasıl da zordu. Satıcı “öte tarafta” bir şeyler tartmak ya da müşteriyle pazarlık yapmakla meşgulken bile o cesareti bir türlü bulamıyorduk. Elimizi uzatamamızın sebebi adamdaki duyduğumuz korku değildi. İçimizde açıklamadığımız bir ağırlık vardı, kalplerimizde kıpırdanarak boğazımıza kadar yükseliyor ve kollarımıza asılı duruyordu...

Sarıklı, pos bıyıklı, iriyarı bir adam dükkânın içinden bizi yanına çağırırdı. Korktuk, gitmedik. Elinde bir ipe bağlı havuçlar vardı ve yaklaşmamızı işaret ediyordu. Kaçtık.

Velhasıl, tüymek pek kârlı bir girişim olmamıştı. Kısa süren özgürlük sevinci yerini yorgunluğa, açlığa ve kedere bırakmıştı. Hem daha geri dönme, güvenli bir şekilde içeri girme meselesi vardı. *Mayrig*'in görüntüsü gözümüzün önüne gelip duruyordu.

Anaokulu'na yaklaştıkça dizlerimiz daha çok titriyordu. Şimdiden pişmandık. Öğle yemeği saati yaklaşıyordu. Zilden önce içeri girmeyi beceremezsek hâpi yutmuştuk.

İlk denememiz başarısızlıkla sonuçlandı. Sokağımıza bile giremedik. *Hısgıç*lerden biri açık kapının önünde durmuş, biriyle konuşuyordu. Sonra tekrar denemek üzere kaçtık. Bu sefer, çıkmaz sokak تنها, kapımız kapalıydı. Pür dikkat ilerlerken arkamızdan biri daha sokağa girdi. *Hayrig*'di, eşeği üstünde... Fare gibi kapana kısılmıştık. Önümüzde kapalı kapı, arkamızda *Hayrig*...

“Sonumuz geldi,” diye fısıldadı biri.

“Gebertecek!” diye ilave etti öteki.

Hayrig bize yetişmişti. Adım atacak yerimiz kalmamıştı. Arkamıza bakmıyorduk. Yüzümüz kapıya, sırtımız *Hayrig*'e dönüktü, kıvıldamadan duruyorduk. Eşeğin ayak sesleri de kesilmişti. Uzun bir sessizlik oldu. “Eşekten inmek üzere...” diye geçiriyorduk aklımızdan, “ve kırbacı birazdan sırtımıza indirecek...”

Sesi duyuldu: “Buraya gelin!”

Döndük. Hâlâ eşeğinin üstündeydi. Rengimiz atmış, titreyerek, kaçınılmaz olanın gerçekleşmesini bekliyorduk. Ama akla hayale gelmeyecek bir şey oldu. *Hayrig*'e eşekten inmesi için yardım ettik. Onun talimatıyla arkadaşlarım üzenkilere asıldılar, ben yuları tuttum ve *Hayrig* kırbacı koltuğunun altında, rahatça indi.

Hayrig'in sürpriz ziyaretiyle şaşırان ve beti benzi atan kapıcı kapıyı açtıktan sonra hemen içeri sıvışan arkadaşlarıma dikkat etmedi. Eşeği tutmak için davrandığı sırada, elimde yularla beni gördü:

“Sen nereden geliyorsun?”

“Ben mi... Biz *Hayrig*'e yardım ettik... *Hayrig* bizden kendisine yardım etmemizi istedi... Biz *Hayrig*'le...”

Pek ikna olmadı ama içeri gitti. İlahi bir tesadüf rolleri değiştirmişti. *Hayrig*'in koruyucu çemberi eşek sayesinde

beni de içine almıştı. İçeriden yemek zilini duydum. Normal şartlarda durumum umutsuz vakaydı: İçeride ekmekler dağıtılırken dışarıda, kapalı kapının ardında kalmak. Oysa şimdi, vaziyetin bilincindeydim. Hususi görevi olan birinin haklı gururuyla eşeği tutuyordum; içeri girdikten sonra hiçbir *husgiç* ya da *mayrig* bana dil uzatamazdı. “*Hayrig*’in eşeğini tuttum...” Nerede olduğumu sormaya kim cüret edebilirdi? Dışarıda olduğum ve yemek saatinde sırada bulunmadığım için kim beni azarlayabilirdi? Kim ekmeğimi alıkoyabilirdi? “*Hayrig*’in eşeği...” dedim mi akan sular dururdu!

O an, *Hayrig*’in eşeği halk masallarındaki o efsanevi attı, üzerine kurulmuş hayal gücüm ise muzaffer bir edayla *Mayrig*’in odasına dörtnala hücum edebilirdi.

Burnunu, boynunu okşuyordum, sadece dik kulaklarına boyum yetmiyordu. Temizdi, yelesi parlıyordu. Kaygan, pürüzsüz, yumuşak derisini okşuyordum. Avcum o güne kadar hiçbir şeye böylesine keyifle dokunmamıştı. Sakindi. Kımıldamadı. Anırmadı. Rahatsız olmak için bir nedeni yoktu şüphesiz. O günlerde yetimhanedeki en tok canlı *Hayrig*’in eşeğiydi.

Bir müddet sonra *Hayrig* dışarı çıktı. Kapıcı koşup yuları elimden kaptı ve içeri girmemi işaret etti. Kapıda, *Hayrig* kulağımdan tuttu.

“Sakin bir daha kaçmayın!”

Kapıcının suratı asıldı. İşin aslını anladı ama bir şey yapmaya zaman bulamadı. *Hayrig* yanağıma hafifçe vurdu.

“Haydi içeri!” dedi.

***

Hayrig birkaç yıl önce öldü. Çok yaşlanmıştı. Yetimhane yıllarından sonra bazen onu uzaktan görürdüm ama

hiç konuşma fırsatı bulamadım. Artık ne eşeği vardı ne de kamçısı. Ağır ve temkinli adımlarla yürüyen tıknaz bir ihtiyardı sadece. Başkaları arkasından çok konuştu, onun yetimhane idareciliğine gölge düşüren ağır suçlamalarda bulundular. Hatta, ölümünün ardından kimliği belirsiz bazı hainlerin, altın dişlerini çalmak için *Hayrig*'in mezarını açtığı söylendi. Hikâye o kadar mide bulandırıcıydı ki araştırtıp teyit etmek için kılımı bile kıpırdatmadım. İçimde bir korku vardı. Ya söylenenler doğruysa? İnsanların kötülüklerine dair öyle örnekler bilirim ve insan denilen yaratığın açgözlülüğünü öyle iyi tanırım ki her türlü canavarlığa inabilirim. Eğer onlara isnat edilen kutsala saygısızlık suçu doğruysa, bu mezar hırsızlarının korkunç eylemi *Hayrig*'in bendeki güzel hatırasına hanel getirecekti. Oysa ben, *Hayrig*'i sakın, yumuşak başlı görüntüsüyle ve beyaz eşeğiyle hatırlamak istiyordum; eşeği nasıl beyazsa onun da o kadar temiz ve iyi kalpli olduğuna inanıyordum...

Mayrig hâlâ sağ. Yeryüzünde bir yerde yaşıyor. Adı Yeğisapet değil. Herkes adının ne olduğunu biliyor. Kötü niyetli biri bu sayfaları okuyup kendisine vicdansızlıklarını hatırlatmasın diye bilhassa farklı bir isim verdim. Bizim korkutucu *Mayrig* artık ufacık ve buruşuk bir ihtiyar. Ve onun yaşında, zalim bir geçmişin hatırası ahret rüyasını kâbusa çevirebilir. Huzur içinde yaşasın ve bu dünyadan göçtükten sonra Göklerdeki Baba'sına hesap versin.

Eğer ben de onun yaşına ulaşma talihine ya da talih-sizliğine nail olursam ve saçlarım kafamın arka taraflarına doğru çekilirse ortaya derin bir yara izi çıkacak.

İşte o iz Yeğisapet *Mayrig*'in ağır sopasının hatırasıdır.

Ve inanın bana, *Mayrig*'den yadigâr bu hatırayı taşıyan sadece ben değilim.

Yılbaşı

Yılbaşı gibi bir gündü. Yeni Yıl değildi, Paskalya da değildi, ama haber şimşek hızıyla binadan binaya, odadan odaya yayıldı. Yılbaşımız olacaktı. Torbaya dönüştürülmüş bir çorap demektir bu; torbanın içinde şeker, ceviz, kuru üzüm hatta belki de bir mendil olurdu.

Başta haberi şüpheyle karşıladık, inanmıyor gibi davrandık ve inananların iyimserliğiyle dalga geçip durduk. Akşam yemeğinde müjde resmileşti. *Mayrig*, iki gün sonra, yani cumartesi öğle vakti yılbaşımız olacağını ilan etti. İşin aslını bilenler durumu açıkladı. Bu sefer yılbaşı ne *Mayrig*'in ne de *Hayrig*'in bir armağanıydı bize. Dışarıdan, başka bir şehirden biri gelmiş, beraberinde yılbaşını getirmişti.

Güvenilir bir kaynak –*Hısgıç Harutyun*– yüzünde anlamlı bir gülümsemeyle hayırseverin ismini bile söylemişti ama duyanlar hatırlayamıyordu. Hatırlamış olsalar dahi o isim bizim için pek bir şey ifade etmezdi. Ancak *Hısgıç Harutyun*'un ağzından net olarak ziyaretçinin meşhur biri olduğu, birçok kitap yazdığı, hep güldüğü ve güldürdüğü duyulmuştu. Bu özelliği gizli hayırseveri gözümüzde bir kat daha sempatik kılıyordu ve sabırsızlıkla cumartesiye bekliyorduk.

Alışveriş faslı çoktan başlamıştı. Ücra köşelerde pazarlıklar yapılıyordu. Yılbaşının bu vazgeçilmez âdeti hummalı ve tatlı bir koşuşturmaca içinde tekrarlanıyordu. Biri

cevizini kuru üzümle takas ediyor, bir diğeri şeker karşılık çorabını satıyordu. En çok değiştirilen ürün çoraptı. Fiyatları hep düşme eğiliminde olurdu. Ayakkabın yoksa çorabın ne anlamı olacak! Alacakları hediyelerin tümünü peşin bir ekmek karşılığında satanlar vardı. Cumartesi öğlene kadar alışveriş sona ermiş, satacak şey kalmamıştı.

Bu defa, yetimhaneye ait olmayan, daha önce görmediğimiz, geniş avlulu bir binada toplanmıştık. Bir cephesinde sahneye benzeyen yüksekçe bir platform olan binanın damı kısmen teneke kaplıydı. Alışılmışın aksine, tüm binalardaki yetimler bugün bir aradaydı; Anaokulu'ndakilerden meslek kısmında okuyanlara, büyük kızlardan okullulara kadar. Binlerce kişilik bir kalabalık karınca sürüsü gibi pencerelerden, binanın odalarına kadar her yere yayılmıştı. Tam karşıya, sahnenin önüne Anaokulu'nun çocukları kurulmuştu. Hemen arkamızda, tahta sıralarda büyük kızlar yine sıra halinde oturuyordu. Geri kalanlar birbirine sokulmuş ayakta duruyorlardı.

Sahneye konmuş sandalyelerde *mayrig*ler ve gözlüklü birkaç Amerikalı genç kadın yan yana dizilmişti. Tam ortada, iki yanında iki boş sandalye olan, *Hayrig*'e ait masa vardı. İçi dolu çoraplardan oluşan yığın sahnenin bir bölümünü işgal etmişti.

Hayrig'e kendisi gibi siyahlar giyinmiş bir adam eşlik ediyordu, birlikte bir kapıdan geçip sahneye girdiler. Uğultu, rüzgâra karşı titreyerek sönen bir mumu andırırçasına yavaş yavaş kesildi. *Hayrig* ve konuşğu boş sandalyelere oturdular. *Hayrig* zili eline aldı ama çalmadan yerine koydu. Kimseden çıt çıkmıyordu.

Konuğun hemen ayağa kalkıp konuşmasını bekliyorduk. Fakat sözü alan *Hayrig* oldu. Konuk hakkında bizim

hiç anlamadığımız laflar etti ve ardından şiir okuyup şarkı söyleyecek bir sürü çocuğu elindeki kâğıda bakarak sahneye çağırırdı. Çoğunlukla erkekler şiir okuyor, kızlar şarkı söylüyordu. Hepsi de büyüklerdendi. Anaokulu'ndan sadece bir çocuk şiir okuyordu: Beyaz teni ve güzel yüzünden ötürü *Mayrig*'in ve *husgiçlerin* gözbebeği olan Sütbeyaz Arsen.

Konuk, şiirini okumayı bitiren Arsen'i yanına çağırıldı, yanaklarını okşadı, onu bağrına bastı ve kucaklayıp sahneden aşağı, aramıza doğru sarkıttı; sonra tekrar yerine oturdu. Bizler Arsen'i hasetle izliyorduk. Sevgi gösterisi onu daha şimdiden şımartmıştı, küçük bir hindiye benziyordu; başını sağa sola çeviriyor, gülümseyerek dikkatleri üzerine çekiyordu.

Hayrig'in zili, bozulan sessizliği tekrar tesis etti. Sıra konuğa gelmişti. *Hayrig* üsteliyor, diğeri reddediyordu. Binbir güçlkle konuğu ayağa kaldırmayı başardılar; adam sıkın ve rahatsızdı. Arkadan büyükler alkış tutunca biz de onlara katıldık. Alkışlarla birlikte *Hayrig* ısrarını arttırdı.

Nihayet konuk masanın başına geçti. Bir alkış tufanı daha koştı ve dindi. Masadan biraz uzaklaştı, sahnede iki adım ilerledi, mendiliyle alnını ve ensesini sildi. Mendilini cebine koydu, kollarını öne doğru sarkıttı, parmaklarını birbirine kenetledi, avuçları yere bakıyordu. Bir an bu şekilde durduktan sonra öksürdü ve sessizce durdu.

Kafası aynı *Hayrig*'inki gibi saçsız ve parlaktı. Kocaman, sivri bir burnu vardı.

Konuşsun, gülsün ve güldürsün diye bekliyorduk. Ağzını açar açmaz gülmeye hazırıydık. Hep gülen bu adama hayalimizde neler neler yakıştırmıştık! Oysa karşımızda ciddi ve düşüncelere dalmış bir adam vardı; tıpkı *Hayrig* gibi siyahlara bürünmüştü. Burnu da olmasa tam bir ha-

yal kırıklığıydı. Biz küçüklerin dikkati adamın burnunda, bize vaat edilmiş eğlenceyi bulabileceğimiz yegâne noktada toplanmıştı.

Uzunca ve ıstıraplı bir çabanın ardından nihayet adam ağzını açtı.

“Çocuklar... yetimler...”

Tekrar sustu. Ellerini çözdü, mendilini tekrar çıkardı, göğe baktı, dönüp yerine oturmak istedi ancak *Hayrig* izin vermedi. En küçükler gülünecek bir şey olduğunu ve gülünmesi gerektiğini zannedip gülmeye başladılar. Ancak *mayrig*lerin asık suratını görünce anında gülmeyi kestiler.

Konuk ikinci kez, bu sefer biraz daha yüksek sesle konuşmayı denedi.

“Yetimler, sizi çok seviyorum...”

Tek bir kelime daha etmedi. Dönüp yerine oturdu ve mendilini gözlerine bastırdı. *Hayrig* bu defa üstelemedi. Büyük kızlardan *Oryort** Zabel'i tekrar şarkı söylemek üzere sahneye çağırdı. Zabel sesi en güzel ve yumuşak olan kızdı ve çok güzeldi. Nişanlı olduğu ve yakında Amerika'ya gideceği söyleniyordu. Güzel sesli, güzel yüzlü ve güzel huylu olduğundan herkes onu severdi. *Oryort* Zabel ne zaman sahneye çıksa büyükler alkış ve ıslıklarıyla yeri göğü inletirdi. Biz ise, hamamda *Oryort* Zabel tarafından yıkanmak için birbirimizle kavgaya tutuşurduk.

O gün *Oryort* Zabel, *Grung*'u** söylemişti. İkinci kez sahneye çıktığında alkışlayan olmadı. Bu defa *Barzir Ağ-pür*'ü*** söylemeye başladı; büyüleyici sesiyle, büyük küçük herkesi kendine hayran bırakmıştı.

---

* Erm. Evlenmemiş kadınlar için hitap; matmazel.

** Erm. Turna. Bir halk şarkısı.

*** Erm. “Çağla ey pınar!” Bir halk şarkısı.

Konuk, şarkı boyunca mendili elinde öylece durdu, hep yere baktı. Burnu artık ilgimizi çekmiyordu. Olup bitene aklımız ermese de kasvetli ve gergin ortamda kalplerin deli gibi attığını hissedebiliyorduk. Konuğun gözlerinde yaş olduğunu apaçık görüyorduk; burnunu siler gibi mendiliyle kirpiklerini kuruluyordu.

*Mayrig*lerin sırasına hüzün hâkimdi. Onlar arasında da mendilden medet umanlar vardı. Amerikalı iki genç kadın fısıldaşarak birbirlerine bir şeyler anlatıyordu. *Oryort Zabel* şarkısını söylüyordu. Sahne üzerinde kayıtsız ve sakin kalan tek kişi *Hayrig*'di, her zamanki ifadesini koruyordu.

Şarkının can yakıcı kısmı geldiğinde beklenmedik bir şey oldu. *Oryort Zabel* tam, “Pınar, bilir misin Kürt bize ne yapar / Eziyet eder, boğazlar, öldürür...” diyordu ki, sesi titredi, ağırlaştı ve hıçkırıklarla kesildi. Tam arkamızdan, büyük kızların oturduğu sıradan bir hıçkırık sesi daha geldi, sonra bir ikincisi, üçüncüsü... Başka bir köşeden, meslek eğitimi alan çocukların arasında hırıltılı ve tok iç çekişler duyuldu. Farklı ağlama sesleri birleşti, birbirine karıştı ve akıl almaz bir boyuta ulaştı. Koca kalabalık toplu halde nöbet geçiriyordu sanki.

Hayrig hariç sahnedeki herkes, Amerikalı genç kadınlar bile ağlıyordu. Etraflarında bulunan herkesin ağladığını gören küçükler de ağlamaya ve bilinmedik bir korkuya kapılarak bağıırıp çağırmaya başladılar.

Hayrig zili var gücüyle çalıp *mayrig*lere hediyelerin dağıtılmasını emretmese dehşet verici kargaşa daha epey devam edecekti. Hepimiz sırayla sahnenin önünden geçerek içi dolu çoraplarımızı almaya başladık. *Hısgıç*ler işbaşındaydı. Bağıırıyor, azarlıyor, dağılmış grupları hizaya getirmeye çabalıyorlardı.

Konuk sahnenin bir köşesine çekilmiş, Amerikalı genç kadınlarla sohbet ediyordu. *Hayrig* elinde kamçısıyla, sessizce ve resmi bir ifadeyle hediye dağıtımını kontrol ediyordu.

Hediyelerini ilk alanlar biz olduk ve eve doğru yola koyulduk. Dışarı çıktığımızda aklımızda ne konuk ne de yaşanan garip olay kalmıştı.

Günler öncesinden satılmış olan hediyeler üzerine tartışmalar başladı. Varılan anlaşmaya uymak istemeyenler vardı, alacaklılar ise tehditler savuruyor, dırıldır ediyorlardı. *Hısgıçler* sürekli bozulan sıraları tekrar düzene sokmak için uğraşıyordu.

Karanlık ve dar sokaklardan geçip Anaokulu'na vardık. Aldım verdim kavgaları, karşılıklı tavizlerle ya da intikam tehditleriyle hafiflemişti. Gruplardan biri günün konuğu hakkında tartışıyordu.

“Bizi kandırdı, güldürmedi!” diye şikâyet etti çocuklardan biri.

“Burnuna bakıp gülseydin!” diye cevapladı öteki.

“*Oryort Zabel*'in nişanlısıydı!” diye atıldı biri.

“*Oryort Zabel* o adamı almaz!” diye buyurdu bilgelere has bir ciddiyetle *Hırsız Toros*.

“Alır. Adam zengin.”

“Almaz.”

“Almaz... Burnu kocaman, kafasında saç yok!”

“*Oryort Zabel*'i *Hayrig* alacak...”

“Eşek herif, *Hayrig* zaten evli!”

“Eşek sensin, sıra! Ben bilirim...”

Uyku zili her zamankinden erken çalıp sıradışı yılbaşımızı sona erdirene dek bu ikisi müstakbel gelinle damat hakkındaki münakaşalarına ve birbirine küfretmeye

devam etti. Yatağında uzun uzun günün konuğunu ve *Oryort Zabel*'i düşündüm. Bana en çok dokunan onun gözyaşları olmuştu. Onu hep şen şakrak görmeye alıştığımızdan, sebepsiz yere ağlaması çok üzücü ve şaşırtıcıydı. Belki de söylenenler doğruduydu, belki de gerçekten koca burunlu adamın nişanlısıydı ve onunla Amerika'ya gitmek istemiyordu.

Peki konuşa ne demeli? Gülecek dediler gülmedi, güldürecek dediler güldürmedi. Ama iyi adamdı doğrusu. Ağladı ve hepimizi ağlattı. Büyük bir adam olduğunu hesaba katıp, *Hısgıç Harutyun*'dan adını öğrenmeye ve aklımda tutmaya karar verdim.

Ertesi gün sormayı unuttum, sonra da pek üstünde durmadım ve yıllar boyu onun kim olduğunu bilmedim.

Çok zaman sonra, ilkokuldayken, sıramda oturmuş, yıllıklardan birini karıştırıyordum. Kalın kitabın sayfalarını ilgisizce çevirirken çeşitli fotoğraflar arasında bir tanesi dikkatimi çekti. Siyah kıyafetli, siyah kravatlı ve kel bir adamın yüzü... O yüzü bir yerde görmüştüm sanki, o tatlı, yumuşak gülüşünü ve Ermenilere özgü o bakışını...

Oydu... Eskide kalmış o sıradışı günün sıradışı konuğu. Unutulmaz konuşmasını, gözyaşlarını, toplu ağdığımızı hatırladım. Ancak anlamadığım bir şey vardı, tüm hayatını gülererek geçirmiş bu adam, bizim önümüzde neden ağlamıştı? Onlarca kitabı olan bir yazar neden bize iki çift laf edememişti?

Bugün, yazdığı tüm kitapları okuduktan, eserlerini, kıymetini, sanatını kavradıktan sonra, neden konuşamayıp sadece ağladığını anlıyorum. Der Zor'dan yeni dönmüş, büyük çile çekmiş bir Ermeni yazar kendi soyundan bin-

lerce yetime ne söyleyebilirdi? Her bahar, Fırat'ın azgın sularının ana babalarının kemiklerini parça parça kıyıya attığını gören o yetimlere...

Yıllıktaki fotoğrafın altında Yervant Odyan* yazıyordu...

---

* 1869 İstanbul doğumlu yazar. Ermenice edebiyatın en büyük mizah yazarlarından biri olarak kabul edilir. Çok sayıda eser vermiştir. Türkçede *Yoldaş Pançuni* (Aras Yayıncılık) ve *Abdülhamit ve Sherlock Holmes* (Everest Yayınları) adlı eserleriyle tanınır. 1914-18 yılları arasında yaşadıklarını anlattığı *Anidzjal Dariner* (Lanetli Yıllar) adlı eseri Aras'ın yayın programında yer almaktadır. 1926'da Kahire'de ölmüştür.

Körler

Anaokulu'nda kör yoktu ama kör olma korkusu bir heyula gibi binamıza çöreklenmiş, haftalar boyunca bizi etkisi altına almıştı. Felaket, büyük çocukların kaldığı evde, bizden çok uzaktaki bir sokakta yaşanmıştı, ancak haberi ağır ve sinsî adımlarla kapalı kapıları aşmış bize kadar ulaşmıştı.

Gerçek şeydu: Büyük yaştaki yetimlerden birkaçı birbiri ardına kör olmuştu. Teşhisi konulamamış bir hastalık, belki de kurbanların maruz kaldığı kötü bir tesadüftü... Bizim başkasının acısına üzölmek gibi bir alışkanlığımız yoktu. Gösterdiğimiz ilgi ve anlayışın sebebi, empati kurabilmemiz ya da felakete uğramış bedbahtlara acımamız değil, hepimizi tehdit ettiğini düşündüğümüz büyük tehlikeydi.

Havadisler gitgide abartılarak binadan binaya yayılırdı. Bir binada yaşanmış sıradan bir kaza, diğer binalara ulaşana kadar çarpıtılarak ve bire bin katılarak felaket olur çıkardı. Çocuksu hayal dünyamız bu abartıların hem bilinçsiz kurbanı hem de suç ortağı olurdu; zira biz de duyduklarımızı abartır ve sonuçlarını daha ağır hale getirirdik.

Bu kör çocukların bir gecede gözlerinden oldukları söyleniyordu. Gece sağlam gözlerle yataklarına yatmış ve sabah odalarının kapısını sürünerek bulmuşlardı. Ne hastalığın ne de kör olanların adı biliniyordu. Ama Anaokulu'nda, on, hatta yirmi kişinin kör olduğunu, her birini adıyla soyadıyla tanıdığını ısrarla iddia edenler çoktu.

Gözü ağrıyan bir çocuğu yanımızdan alıp hastaneye götürdüklerinde dehşet doruğa ulaştı. O daha doktora varmadan, çocuğun kör olduğu, hastalığın bizim binaya da girdiği, yavaş yavaş başkalarının da gözlerinin görmeyeceği, artık kurtuluş olmadığı, hepimizin kör olacağı söylentisi yayılmaya başladı.

Endişeyle bir araya gelmeye başladık; tartışıyor, toplantılar yapıyorduk. Artık öğle ve akşam yemeği zilini takiben duyulan neşeli bağırış çağırış yoktu, kimse itişip kakışmıyordu, ne ekmek ne yemek kavgası kalmıştı... Düşmanlıklara ara verilmiş, dargınlıklar sona ermişti. Küs ve arası açık olanlar barışmıştı. Anaokulu'nda hayret verici bir ortam vardı. İştahı kesildiği için ekmeğini başkalarına verenler bile oluyordu. Öylece, karşılık beklemeden...

Korku kalplerimizi pençesine almış hamur gibi yoğuruyor ve sert mizacımızı yumuşatıyordu. Yaklaşan tehlike her birimizin zihninde bir şekle şemaile sahipti, hayalimizde efsanevi canavarlar yaratmıştık. Kendimizi onlardan koruyamazdık; mutlaka gelecek, gözlerimizi oycak ve başka gözleri oymak üzere yollarına devam edeceklerdi...

Gece odamızda kimsenin gözüne uyku girmiyordu. Yataklara uzanmış, dirseklerimiz yastıkların üzerinde, saatlerce körler hakkında konuşuyor ve endişelerin üstünü iyimserliğimizle örtmeye çabalıyorduk. Biri kör olmanın çok da kötü bir şey olmadığını, zira kitap okuyan bir kör gördüğünü söylüyordu. Hatta hasır sandalye dokuyan bir körden bile söz edildiği oldu.

Bu iyimser ihtimallerden etkilenenler adeta kaçınılmaz yazgılarıyla barışıyor ve işi muhtemel körlüğün faydalarını aramaya kadar vardırıyorlardı. Tüm sohbetler görme yetimizi sınanan yeni bir testle son buluyordu. Aramızdan

biri odanın uzak, yarı karanlık bir köşesinde durup açık elini başının üstüne kaldırıyor, parmaklarını yelpaze gibi açıyordu. Odanın diğer ucundaki arkadaşı, parmakların gösterdiği sayıyı bilmek zorundaydı. O gece huzur içinde uyuyabilmek için testi başarıyla geçmek gerekiyordu.

Çocuk elini kaldırıp soruyordu:

“Bu kaç?”

“Üç!” diyordu sınanan çocuk.

“Bilemedin, dörttü...”

Hemen başkaları lafa karışıyor, taraflardan birini ya da diğerini destekliyordular:

“Üçtü!”

“Hayır, dörttü...”

Yanlış sayı söyleyen tedirgin olur ama hatasını kabullenmek istemezdi. Zira bu, gözlerindeki sorunu ve kör olma fikrini kabullenmek anlamına gelirdi.

“Hadi be yalancı, üçtü işte!” diye iddia ederdi birden dehşete düşen çocuk. Gözünün ferî sönecek diye korkar, gerçeği öğrenmeye çalışırdı. Diğerî biraz ağırdan alır, güler ve nihayet barış sağlanırdı.

“Şaka yaptım şaka, üçtü!”

Körlerle ilgili havadisler gitgide derlenip toparlandı ve açıklığa kavuştu. Çocukların kör olmalarına uyuzun başlarında açtığı yaraların neden olduğu anlaşıldı. Baştaki bir yaranın gözle ne gibi bir ilgisi olduğunu anlayan yoktu tabii, fakat bu varsayım artık tartışmasız şekilde benimsemişti ve tüm dikkatler başında yara olanların üzerinde yoğunlaşmıştı. Onların sayıları ise hiç de az değildi. Anaokulu’nda özel bir odaları vardı. Hemen yanındaki odada da cüzamlılar kalırdı. Cüzamlıların yaralarına sarımsak bir ilaç sürülürdü ve günün büyük kısmında güneşin altında

çıplak, önlüksüz dururlardı. Onlardan kötü bir koku yayılırdı. Başları yaralıların ise saçları tıraşlı olurdu. Onların ilacı yoğurt gibi beyazdı ve kuruduktan sonra peynir gibi görünürdü. Cüzamlılar gibi güneşin altında beklemezlerdi. Cüzamlıların bize temas etmesi yasaktı, halbuki başları yaralı olanlar serbestçe oynayabilirdi, onlara karşı özel bir önlem alınmazdı. Fakat körlük hikâyesi baştaki yaralarla ilişkilendirilince, uyuzlar Anaokulu'ndaki bir numaralı tehlike haline geliverdi.

Onlarla beraber oynamaya hemen son verildi. İlişkiler gitgide düşmanca bir hal aldı. Cüzamlılar kıymete bindi. Sonuçta üstlerinden gelen kükürt kokusu o kadar da dayanılmaz değildi. Hem zaten cüzam dediğin nedir? Acı bile vermeyen küçük bezeler... Mütemediyen duyulan bir kaşıntı sadece... Onu da fazla abartmamak gerek. Hem tedavisi de mümkün. Daha önce cüzam olmuşum ve tüm bunları biliyordum.

Uyuzlara karşı takındığımız tavra mukabil cüzamlılar ilgi odağı olmuştu. Artık onlardan çekinmiyorduk. En ateşli destekçilerinden biri bendim ve tecrübemle cüzamlılara daha fazla müsamaha gösterilmesine önyak oluyordum. İşin kötüsü, tam o günlerde Haçik'in başında da bir yara vardı.

Maalesef *husgîçler* de körlüğe dair son varsayımı doğruladı ve uyuzların durumu daha da kötüleşti. Onlarla her türlü temas yasaklandı. Odalarından çıkmaya hakları yoktu. Yaralarıyla oynayıp gözlerini ovmasınlar diye en küçüklerden birkaçının ellerini sicimle bağladılar. *Mayrigler*den biri devamlı başlarındaydı.

Korku devam ediyordu ama zamanla etkisi biraz azaldı. Artık tehlike odağını biliyor, düşmanı tanıyorduk. Uyuzla-

rın odasıydı... Haçik'i de oraya koymuş olmasalardı benim için her şey güllük gülistanlık olacaktı.

Korkuyu merak izledi. Gözlerimizi sağlama aldıktan sonra uyuzların odasından ilk körün ne zaman çıkacağını sabırsızlıkla beklemeye başladık. Hatta bazı gözüpekler kapalı pencereye yaklaşmış içeriden malumat istiyordu. Hevesle sonucu öğrenmeye çabalıyorduk; içerideki vaziyetin ne kadar dehşetli olduğu bizi artık endişelendirmiyordu.

İçeriden aldığım habere göre Haçik'in yaraları tamamen iyileşmişti. Zaten götürdüklerinde iyileşmek üzereydi.

O gün uyuzları da bizimle birlikte bit temizlemeleri için güneşe çıkardılar. Rutin bir olaydı. Tıpkı yemek ve dua zamanı gibi bit temizliği zamanımız da vardı. *Hısgıç*lerin gözetiminde, güneşin altında gömleklerimizi çıkarıp çalışmaya koyulurduk. Uсталık gerektiren bir işti. İlk bakışta birkaç bit bulmak ve onları tırnakla ezmek yeterli değildi. Kıvrık yerleri, özellikle dikişli kısımları dikkatle incelemek gerekirdi. Oralarda bir yerlerde mutlaka yuvaları olurdu, bilhassa koltukaltı dikişlerinde. Gözümüzden kaçan bir biti sonradan *Mayrig* ortaya çıkarırsa cezası ağırdı.

Hısgıç Harutyun uyuzların arasından altı kişi seçti. İyileşmişlerdi. Aramıza dönmelerine izin verildi. Haçik de onlardan biriydi. Gömleklerimizi giyip odamıza gittiğimizde, çocukların mutluluğumuzu paylaşmak bir yana, Haçik'e ihtiyatla yaklaştıklarını fark ettim. Genelde Haçik sözü geçenler tayfasında yer alır, çoğu ondan korkardı. Oysa Haçik şimdi kabahatli gibi öylece duruyor, ağzını açmaya cesaret edemiyordu.

Şüpheyi dağıtmak için onu muayeneden geçirmeyi önerdim. Haçik'in başını ellerimin arasına alıp yakından ve dikkatle kontrol ettikten sonra diğerlerine bağardım.

“Bakın, hiçbir şey yok!”

Sadece kurumuş sarı lekeler vardı ve ben kazıyarak üstlerindeki tozu döküyor, onu savunmak için dil döküyordum. Derken, fesatlık peşinde olan biri araya girdi.

“Aptalsın sen!”

“Aptal sana derler! Neden aptalmışım?”

“Elini kafasına sürdün, şimdi sende de yaralar çıkacak, kör olacaksın...”

Daha ileri gidenler de vardı.

“Sizi burada istemiyoruz!”

“Çıkın odamızdan!”

“Başka yere gidin!”

“Biz gidelim!”

Oda boşaldı. Başka zaman olsa odada Haçık’le benim sözümüz geçerdi ama bu sefer kendimize güvenemiyorduk. Farklı sebeplerle biriktirilen kinler, eski hesaplar, bir süreden beri dillendirilmeyen kırgınlıklar gün yüzüne çıkmıştı. Bizden korkan, başkalarının zulmünden kaçıp bize sığınan birkaç zavallı bile çoğunluğa uydu.

Çaresiz, *Hısgıç* Harutyun’a gidip bizi odadan atmak istediklerini söyledik.

“Yapamazlar, takmayın kafanıza!”

Buydu işte! Bize kesin bir şekilde arka çıkmıştı, üstüne laf söylenemezdi. Sakin ve mağrur, odaya döndük. *Hısgıç*e gittiğimizi görmüş olanlar ondan gerekli güvenceyi aldığımızı anladılar. Gülen yüzlerimiz her şeyi açıklıyordu. Neyse ki inat etmediler ve iki taraf için de mesele çabucak kapandı.

Daha doğrusu, mesele benim dışımdaki herkes için kapandı. Kuşku ve kuruntu yüreğime işlemişti. Benim de başımda yara çıkacağını söyleyen çocuğun kehânetini dalga

geçerek savuşturmuştum ama işin aslı öyle değildi. Korku içimde gitgide büyüyordu. Haçık'ın yanında gayet soğukkanlı ve kayıtsız görünüyordum ama yüreğimdeki sıkıntı artıyor ve tüm benliğimi sarsıyordu.

Haçık'ten gizli, gittim ellerimi yıkadım. Sabun yoktu. Avuçlarımı taşa sürtüyor, tırnaklarımın içini dal parçalarıyla temizliyor, toprak alıp ellerimi çamurla, hızlı hızlı, kanatırcasına ovalıyordum. Akşama kadar ellerimle uğraştım durdum; belki on kez toprakla kirletip musluğun başına koştum. Parmaklarımı katiyen yüzüme götürmedim. Hatta mendilimden korkup burnumu silmek için önlüğümün eteğini kullandım.

Gece uyumadım. Uykumda yanlışlıkla elimi gözüme sürüp kör olmaktan korkuyordum. Gözlerimin artık tehlike altında olmadığına ikna olmam günler sürdü.

***

Aylar geçti. Körlük hikâyesi artık unutulmuştu. Anakolu'nda her şey normale dönmüştü. Ekmek, bit, kavga. Ve soğuk. Kara kıştı. Yorganlar inceydi. Tüm vücudumuza örter ve nefesimizle ısınabilmek için kafamızı yorganın altına gömerdik. Çiftler halinde yatar, titreyerek birbirimize sarılırdık. Yatakta bile kavga çıkardı. Bazen biri yorganı kendine biraz fazla çeker, diğerrinin sırtı açıkta kalırdı. Münakaşa böyle başlardı. Haksızlığa uğrayan yorganı kendi tarafına çeker, vücudunu kendi payından fazlasıyla örtme gayretine giren diğerrini tamamen açıkta bırakırdı. Küfür hiç eksik olmazdı. Bazen aynı yatakta yatan iki çocuk işi birbirleriyle konuşmamaya kadar vardırırdı ve küs kalırlardı. Ama küs olmak ısınmak için birbirlerine sarılıp yatmalarına engel değildi. Soğuk en büyük arabulucuydu. Yorgana tek başına sahip olmanın pek bir anlam ifade etmediğini,

iki vücudun birbirini yorgandan daha iyi ısıttığını öğrenmiştik.

O soğuk günlerde körlük meselesi yine hortladı, ancak çok da büyük bir tehdit olarak görülmedi. Artık cüzamlı da kalmamıştı. Odaları boş duruyordu. Orayı temizleyip yere hasırlar serdiler, sonra bir mangal dolusu kömür koyup döşekleri dizdiler.

Öğle olmadan *Hayrig* geldi. Onu başkaları izledi. Kalabalıktı. Büyük kızlardan her biri bir çocuğun elinden ya da omzundan tutmuştu. Aralarında yaşı büyük olanlar, biraz daha küçükler, bizimle yaşıt olanlar vardı. Bazıları ellerinde uzun bastonlar taşıyor ve ucuyla bir şey arar gibi döşemeye vuruyorlardı.

Körler artık cüzamlıların odasında kalacaklardı.

Onları görünce bütün Anaokulu taş kesildi. Yemek saatiydi, genelde bu zamanlarda gürültüden geçilmezdi. Önden *Hayrig*'in, ardından kör çocukların kapıdan girişi, onların huzurlu ifadeleri ve kendilerine eşlik eden büyük kızların mahzun bakışları kurşun gibi ağır bir hava yaratmış, sinirlerimizi germişti. Soğuğu da, çıplak ayaklarımızın altındaki buz kesmiş taşları da unutmuştuk. *Hayrig* kapının ağzında durmuş, körlerin büyük kızların gözetiminde birer birer odaya girmesini seyrediyordu.

*Hısgıç*lerden biri yemek zilini çaldı. Pek azımız yerine doğru koştu. Zili birkaç kez arka arkaya, sabırsızca ve kuvvetli bir şekilde çalmak zorunda kaldılar. Aheste aheste sıralarımıza doğru ilerledik ama gözümüz başka yerde, körlerin odasında...

Hayat denen merhem

NAZAN MAKSUDYAN

“Çocukluğumuz olmadı, çünkü Ermeni’ydik ve yetimdik.”

Antranik Dzarugyan’ın özyaşamöyküsü, hayatının trajedisini yetimhanede geçen günleriymiş gibi kurguluyor. Yazar, ömrünün geri kalanında hep hissettiği boşluğu, ruhundaki huzursuzluğu, yarınını düşünmeden, adeta kaçarak yaşamasını ısrarla çocukluğunun yaşanmadan bitmiş olmasına, ya da (çocuksu) masumiyetini erken kaybetmiş olmasına bağlıyor. Oysa hissettiklerinin esas müsebbibi ne Halep’teki Amerikan yetimhanesi, ne yetimhaneyi yöneten gaddar *Mayrig*, ne de birbirinden haşarı, kötü niyetli arkadaşları. Antranik’in trajedisi yetim olmak değil. Gerçekten kaybettiği şey ne ailesi ne de çocukluğu. Bunlardan daha önemli bir şeyi yitiriyor küçücük bir çocuk olarak: İnancını. İnsanlığa olan inancını, iyiliğe olan inancını, güzel bir geleceğe, mutlu olmanın mümkün olduğuna dair inancını yitiriyor Antranik. 1915’te soykırımı yaşayan yüz binlerce Ermeni gibi o da yeryüzünde adaletin hüküm sürmediğini fark ediyor. İyi insanların kaderinin mutlaka aydınlık olmadığını, bugünle yarının ilişkisinin zannettiği gibi devamlılık arz etmediğini görüyor. Böyle bir dünyada her şey boş, her şey anlamsız, her şey hükümsüz oluyor artık onun için.

Onlar her yerde, çocukluğu olmayan arkadaşlarım. Aralarında çok zenginleri var, sefilleri, sanatkârları, başarıları, hayatı iskalayanları var. Onlar için artık hayatın bir sırrı yok, günlerin sürprizi yok, mutluluğun albenisi yok. Çünkü onların çocukluğu yok.

Dzarugyan eserin giriş bölümünde, ruhundaki tüm yaraların çocukluğunda açıldığını vurguluyor. Ermeni yetimlerin çocukluklarının un ufak edildiğini, bu yüzden de, kendi de dahil tüm arkadaşlarının çocukluklarından nefret ettiğini dile getiriyor. Belki kitabın yazıldığı dönemde yükselen psikanalitik yaklaşımların çocukluğa bu kadar önem atfetmesi yazarı da etkilemiş ve hep hissettiği varoluşsal kaygıların faturasını çocukluğuna çıkarmasına yol açmış olabilir. Oysa yukarıdaki alıntının son cümlesinde “onların çocukluğu yok” yerine “inancı yok” yazılabilirdi. Dzarugyan için hayatın anlamının olmaması, onun gelecek günlere dair umut beslememesi, mutluluk peşinden koşmamasının sebebi yetim olması, sefil bir yetimhane yaşantısı sürmüş olması değil. Sadece çocukların değil, kadın erkek, genç yaşlı Anadolu’daki tüm Ermenilerin insanın insana yapabileceği kötülüğün ve vahşetin en beterini görmüş olmaları.

İnsanların kötülüklerine dair öyle örnekler bilirim ve insan denilen yaratığın açgözlülüğünü öyle iyi tanırım ki her türlü canavarlığa inanabilirim.

Yetimlerin her pazar ziyaret ettiği Protestan kilisesinde vaizin anlattığı, çocuklara yardım çanağından çalmamayı, bilakis kiliseye yardımda bulunmayı telkin eden “Gümüş Merdiven” kıssasının ardından, altı yaşındaki küçük Haçik’in “Böyle uyduruk hikâye duymadım!” demesi bundan

olsa gerektir. Haçik'in annesi, babası, tüm kardeşleri, gözü önünde öldürülmüş, çocuk onların nasıl ve nerede öldürüldüklerini, her birinin son sözlerini aklına kazımıştır. En son öldürülen annesi olur, üstelik yeni doğmuş küçük kız kardeşini emzirirken... Elbette bu çocuk cennete ulaşan bir gümüş merdivenin varlığına ve yaptığınız iyiliklerle oraya ulaşacağınıza inanmaz, elbette kilisedeki tabaktan bozuk para aşırır, elbette “Merdiven filan, bunlar boş şeyler!” diyebilir. Memesinde bebeğiyle bir annenin, üstelik öz annesinin öldürüldüğünü gören biri artık neye inanabilir ki hayatta?

Yetimhanedeki çocukluğunu, gündelik hayatın ritmini, çocukların kendi aralarındaki ve eğitimcilerle olan ilişkilerini, arkadaşlarının tehcir yolunda yaşadıklarını en ince ayrıntısına kadar anlatan Dzarugyan'ın, kendi ailesinin başından geçenler konusunda suskun olması çarpıcıdır. Gürün'den Halep'e nasıl geldiklerinden, tüm aile fertlerine ne olduğundan, niçin Halep'teki yetimhaneye bırakıldığından hiç bahsetmez. Annesinin onu almak için yetimhane idaresine başvurmasından söz ederken, “Annem beni bulmuş” ifadesini kullanır. Anne Yeranuhi'nin beş yaşındaki Antranik'i neden Halep'teki yetimhaneye bırakmak mecburiyetinde kaldığından, o sırada kendisinin nasıl deliler gibi gözyaşı döktüğünden söz etmez. Başkalarının acılarını detaylarıyla anlatırken kendi acıları konusunda sessizdir. Suskunluk, şahsen maruz kaldıkları şiddetli kelimelerle anlatamayan soykırım kurtulanlarına ait tüm tanıklıklarda görülen yaygın bir durumdur.

Yazar Yervant Odyan'ın yetimhane ziyareti sırasındaki, kendisini ağrılamak için hazırlıkları yapılan kutlama ortamıyla taban tabana zıt sessizliği de aynı yüzleşme güçlüğün-

den kaynaklanır. Hediye ve eğlence vaadiyle heveslenen çocuklar, karşılarında, ciddi, düşüncelere dalmış, simsiyah giyinmiş ve konuşmakta güçlük çeken bir adam görünce hayal kırıklığına uğurlarlar. Sadece hediye değil, aynı zamanda eğlence peşinde oldukları için, başka bir deyişle hâlâ çocuk oldukları için, salonu alkış kıyamet şenlik yerine çevirirler, durmadan şamata yaparlar. Oysa Odyan'ın ağzından sadece, "Yetimler, sizi çok seviyorum..." cümlesi çıkar.

Der Zor'dan yeni dönmüş, büyük çile çekmiş bir Ermeni yazar kendi soyundan binlerce yetime ne söyleyebilirdi? Her bahar, Fırat'ın azgın sularının ana babalarının kemiklerini parça parça kıyıya attığını gören o yetimlere...

Marc Nichanian, soykırım ve tanıklık edebiyatı üzerine eserlerinde, Ermeni soykırımını yaşayanların, aralarındaki en büyük yazarların bile, neden bu konuda yazma güçlüğü çektiğini çözümlemeye çalışır. Yaşanan vahşet ve şiddetin ardından, hele de insanlıktan çıkma durumlarında dilin sınırları birden kendini göstermiş, dilsel ifade yeteneği yetersiz kalmıştır. Kelimeler kifayetsizdir. Dilimiz bir insanın böylesine vahşice yok edilmesini anlatacak sözcüklerden yoksundur. Soykırımın tanıkları sözün bittiği yerededir. Bu yaşananlardan sonra ne söyleyebilir, ne yapabilir, neye inanabilirler ki?

Yirminci yüzyılı yaşayanlar, Eric Hobsbawm'ın tabiriyle 'Aşırılıklar Çağı'nı görenler, Aydınlanma'dan itibaren büyüttüğümüz, insanlığa, ilerlemeye, adalete ve iyiliğe olan inancımızı her geçen gün misliyle kaybettiğimize tanık olacaklardır. Bugün taş taş üstünde kalmamış Halep'i gören bizler artık neye inanabiliriz ki?

Fakat yaşamak için inanmak gerekmez. İnsan içgüdüsel olarak yaşama bağlıdır. Hayatta kalma mücadelesi ve travmayı yan yana düşünmek zıt kutupları birleştirmeyi gerektirir. İnsanın hayatta kalma güdüsü, bir çeşit uyuşturucu gibi travmayı baş edilebilir kılar. Yaşamak için, yaşamayı sürdürmek için insanlar duygularını, acılarını bastırır, gördükleri vahşeti unuttur, adeta sinir uçlarını uyuşturur. Antranik gibi binlerce dul ve yetim Ermeni, soykırımdan sağ kurtulmayı başaranlar, ölenle ölmez, yaşamaya devam eder. Başlarından geçen ve tanık oldukları cehennemi sıradanlaştıran bir uyuşmuşluk içinde hayatlarını sürdürür.

Dzarugyan'ın "İçimi kemiren huzursuzluk" diye andığı, hep bir yere gitme, fakat gittiği yerde kalamayıp oradan da kaçma arzusu unutma ve uyuşma ihtiyacıyla ilişkilidir. Milan Kundera'nın romanı *Yavaşlık* bu tema üzerine kuruludur: Yavaşlık ve hatırlama arasında, hız ve unutma arasında gizli bir bağ vardır. Yolda yürüyen biri aniden bir şey hatırlar ama detayları kafasında oturtamazsa, gayri ihtiyari adımlarını yavaşlatır. Tam tersine, başından geçmiş acı bir olayı unutmaya çalışan biri hızını arttırır, yürüyüşünü hızlandırarak henüz hafızasında çok taze olan şeyden uzaklaşabileceğini düşünür. Dzarugyan da yetimhanede unutarak ve hayata tutunarak ayakta kaldıklarının altını çizer.

Manuk çabucak unutuldu. Anaokulu'nda her şey hemen unutulurdu. Hele hele ölüm ve başkalarının başına gelen talihsizlikler... Amansız bir hayat kavgası vardı, bizi yiyip bitiren bu kargaşa içinde bütün duygularımız donup kalmıştı.

Hızlanmak ve unutmak biraz da gündelik yaşamın kendisidir. Eylem halinde olmak içimizdeki varoluşsal sıkıntı-

ları derinlere iter. Daha fazla yaşamsal deneyimle sarıp sarmalanmakla acılardan ve ruhsal huzursuzluklardan kaçırız. Yeni bir şehre taşınır, iş hayatımızda başarıdan başarıya koşar, çocuk yaparız. Dzarugyan, ideal (burjuva) çocukluk tahayyülünün büsbütün dışında bir çocukluk yaşadığı için anlatısı bir yandan bilinç düzeyinde “Bizimki de çocukluk muydu?” serzenişi içerse de, onun ve arkadaşlarının büyük bir kazanımı vardır: eylemlilik. Eylemleri sayesinde çocukluklarını yaşamış, hayata tutunmuş, böbürlenerek anlatacakları sayısız maceraya atılmışlardır.

Günler, haftalar, aylar boyu dördümüz birlikte bisiklete binmeyi öğrendik, misket oynadık, sinemaya gittik, okuldan kaçtık.

Okuldan kaçma rekoru bana aitti ve bu rekoru kırmak mümkün değildi. Tam iki ay okula gitmemiştim.

Çocukluğu Olmayan Adamlar bize tam da, Ermeni yetimlerin de çocuk olduğunu, çocukluk denen deneyimi diğer yaşlıları gibi yaşayabildiklerini anlatıyor. Sayısız kalp burkan olayın yanı sıra, Dzarugyan’ın anılarının içeriği eğlenceyi dışlamıyor. Her çocuğun hayali veya en sevilen çocuk kitaplarının konusu olan gruplara/çetelere ayrılmak, sapanla, sopayla kavgaya tutuşmak, okuldan kaçmak, koleksiyon yapmak, uçurtma uçurmak, hırsızlık yapmak, hazine aramak, yalnız başına uzak yerlere gitmek, trenle yolculuk gibi eğlencelerden bahsediyorum. Yetimhanedeki çocukların durmadan oyun oynadığını, serüven peşinde koştuğunu, şakacı, muzip, mutlu olduklarını görüyoruz. Dzarugyan’ın başından geçen maceraları büyük bir başarı duygusuyla aktardığının da altını çizmek gerekir. Kendisiyle gurur duyduğu, özgüvenini tazeleyen hikâyeler anlatıyor. Anlatıcısı kahramana, anıları avantüre dönüştürüyor.

Annesine kavuşan, yani artık kimsesiz olmayan, dolayısıyla hayalini kurduğu ve evlerin içinde yaşadığını varsaydığı gerçek çocukluğu bundan böyle yaşama fırsatı olduğunu anlayan Dzarugyan'ın tüm bunlara rağmen evden kaçıp arkadaşlarının yanına dönmesi hayli çarpıcı bir örnek. Hasret kaldığı sevgi ve şefkati verecek annesine yıllar sonra kavuşmuşken, üstelik hiç bitmeyen bir işkence olduğunu söylediği yetimhaneden tam kurtulacakken neden deniz kıyısındaki başka bir şehirdeki yeni yetimhaneye gitmek istiyor küçük Antranik? Elbette çocukça bir heves yüzünden. Ana evinde kös kös oturacağına, arkadaşlarıyla birlikte uzun bir tren yolculuğu yapmak ve yeni bir şehirde yeni bir maceraya atılmak çocuğa çok daha cazip geliyor! Anlatısının başlarında, aralarında ne sevgi ne dostluk olduğunu söylediği arkadaşlarıyla aslında gerçekten arkadaş olduğunu, güzel günler geçirdiklerini hatırlamadan edemiyor. Üstelik bu yeni macerada çocukların ne kadar eğleneceklerini düşündükçe içi daralıyor: “Hepsi gidecekti, trene binip şen şakrak yolculuk edeceklerdi, bense bu köhne şehrin kirli meydanlarında, eğri büğrü sokaklarında tek başıma kalacaktım.” Annesinin evinde geçirdiği gece sabahı dar ediyor ve koşa koşa trene biniyor.

İlk defa trene biniyorduk ve az buz bir mutluluk değildi bu. Her zamanki şeyler, evler, ağaçlar, tüm dünya değişivermişti bizler için. Sanki sihirli bir el rengârenk resimler diziyordu önümüze.

Her şey yenilenmiş, güzelleşmiş, bambaşka bir hal almıştı. Bir köprünün üzerinden, küçük bir köyün yakınından ya da bir ağaç kümesinin arasından geçerken attığımız çığlıklar, yük taşıyan tren katarını ayağa kaldırıyor. Ru-

humuzda açılan gizli çeşmelerden akan mutluluk içimize sığmıyor, dolup taşarak uçsuz bucaksız Suriye ovalarını suluyordu.

Dzarugyan'ın kitabın açılışında gözümüzü korkuttuğu kayıp çocukluktan çok farklı bir resim bu. Son sürat giden bir tren, içinde çılglık çılgılığa, şen çocuklar, güneş, tarlalar, ağaçlar.. Basbayağı mutluluğun resmi! İnsan yaşadığı kadar vardır, diyor, ve yaşadıkça mutludur. Her şeye rağmen...